

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ СИСТЕМ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ПРЕДМЕТІВ УКРАЇНИ І РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

У статті здійснено порівняльний аналіз базових понять системи підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті України і Республіки Польща. Автором обґрунтовується актуальність досліджуваного явища як процесу, що сприяє економічному і культурному зростанню країни. Особлива увага приділяється уточненню наукового тезауруса системи вдосконалення польських учителів із метою використання її позитивного досвіду в процесі розбудови системи підвищення кваліфікації українських фахівців.

Ключові слова: *учитель, учитель природничо-математичних предметів, система підвищення кваліфікації вчителів, післядипломна освіта.*

Постановка проблеми. Суспільно-політичні та соціально-економічні зміни в Україні, створення економіки нового типу під впливом міжнародних процесів глобалізації, поглиблення інтеграційних процесів в освіті, входження в єдиний освітній європейський простір породжують нові тенденції модернізації української педагогічної освіти. Суттєвого осучаснення потребує система підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті як важливий ресурс відтворення людського капіталу, її ефективного соціального, економічного, духовного та культурного розвитку.

За таких умов набуває актуальності порівняльний аналіз систем підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті України і країн Європейського Союзу. Зокрема, викликає зацікавлення досвід Республіки Польща – країни, яка, маючи в недалекому минулому дуже багато спільних рис із Україною спромоглася за досить короткий час на практиці досягти вагомих позитивних зрушень у здійсненні реформи педагогічної освіти.

Аналіз актуальних досліджень. У вітчизняній літературі досліджувалися питання підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті за такими напрямками: система професійного розвитку вчителів (М. Ф. Бирко), упровадження компетентнісного підходу до процесу підвищення кваліфікації учителів (П. П. Грабовський, О. В. Норкіна, В. І. Саюк), теоретичні засади методичної підготовки вчителів в умовах неперервної освіти (В. Д. Шарко), підготовка вчителів до профільного навчання старшокласників (І. І. Сотніченко).

Дисертаційні дослідження, що присвячені проблемам післядипломної освіти польських учителів у системі неперервної професійної підготовки, розкривають питання: організаційно-педагогічні умови професійного навчання в центрах неперервної освіти Польщі (А. Мушинські) та професійно-педагогічна підготовка вчителів (А. Василюк).

Мета статті – систематизувати базові поняття, що уточнюють науковий тезаурус систем підвищення кваліфікації учителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті України і Республіки Польща.

Виклад основного матеріалу. Важливого значення в контексті здійснення порівняльного аналізу систем підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті України і Республіки Польща набуває визначення базових понять проблеми дослідження. Сукупність цих характеристик відображає методологічний інструментарій дослідження, одночасно сприяє встановленню зв'язків між термінами та виявляє особливості їх використання в кожній країні.

Розкриття сутності поняття "система підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті" потребує розуміння основних понять, до яких ми відносимо "учитель", "учитель природничо-математичних предметів", "підвищення кваліфікації учителів", "система підвищення кваліфікації учителів у післядипломній освіті".

Поняття "учитель" в українському контексті окреслюється в широкому суспільному значенні як мислитель, громадський діяч, який формує погляди й переконання людей, допомагає їм знайти свій шлях

у житті; у педагогічному, більш вузькому значенні вживається як фахівець, який проводить навчальну і виховну роботу з учнями в загальноосвітніх школах різних типів [2, с. 341].

У польському науковому просторі "учитель" – це особа, яка передає знання, навчає жити в суспільстві. Учитель навчає, виховує та розвиває учнів (дітей, підлітків, дорослих), що знаходяться під його опікою [15, с. 256].

Розглянемо поняття "учитель природничо-математичних предметів". В Україні до вчителів природничо-математичних предметів відносять фахівців, які отримали професійну підготовку у вищих навчальних закладах України в межах галузей знань 0401 "Природничі науки" (напрями підготовки "Хімія" (6.040101), "Біологія" (6.040102), "Географія" (6.040104), 0402 "Фізико-математичні науки" (напрями підготовки "Математика" (6.040201), "Фізика" (6.040203)) [6].

Аналіз кваліфікацій польських учителів природничо-математичних предметів виявляє наявність різних кваліфікаційних рівнів фахівців: "академічний учитель" (представники цих спеціальностей мають право викладати у вищих навчальних закладах), учитель професійного навчання молодших та середніх шкіл (крім учителів професійної освіти) та вчитель початкової школи, фахівці з виховання молодших дітей за спеціальностями вчителів природничо-математичних предметів: учитель біології (233001), учитель хімії (233002), учитель фізики й астрономії (233004), учитель географії (233005), учитель математики (233015) [12, с. 40].

Основні положення щодо визначення кваліфікації польських учителів затверджені "Картою вчителя" (1982; з подальшими змінами), у якій зазначено, що посаду вчителя може отримати особа, яка має вищу освіту з відповідною педагогічною підготовкою або закінчила заклад із педагогічної підготовки, здійснює працю відповідно отриманій кваліфікації, дотримується основних моральних принципів та здоров'я якої відповідає умовам необхідним для здійснення професійних обов'язків [11].

У науковому просторі України змістовний аналіз поняття "підвищення кваліфікації" доводить, що це поняття розглядається як покликання реалізувати принцип "навчання впродовж життя" або "неперервного навчання" [8], складова загальної системи безперервної освіти особистості [5], що дозволяє вчителю підвищувати свій професійний рівень протягом усього періоду педагогічної діяльності. У нормативних документах цей термін визначається як "набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань" [7].

У польській педагогічній літературі, на відміну від українських джерел, більш поширеним є поняття "професійне вдосконалення вчителів", що, на думку польського дослідника А. Крул (A. Król), визначається як неперервний процес, який починається від прийняття рішення про вибір професії й триває протягом усього періоду діяльності, до моменту виходу вчителя на пенсію [14].

Результатом цього "навмисного, спланованого і неперервного процесу є розширення професійних компетенцій учителів, підвищенні їх професійного рівня через курси підвищення кваліфікації" [16], "збільшення та зміна професійної компетентності й кваліфікації, розвиток універсальної особистості вчителя" [14]. Відомий польський дослідник Ч. Банах (Cz. Banach) стверджує, що вдосконалення є інструментом адаптації до ситуації, що змінюється, та збагачення кваліфікації, який якнайкраще визначає потреби молодих учителів та способи організації самоосвіти й підвищення їх майстерності [9].

Узагальнене визначення цього поняття містить педагогічний словник-лексикон (українсько-англійсько-польський), що розкриває вдосконалення вчителів (пол. *doskonalenie nauczycieli*) як важливу складову системи позашкільної підготовки педагогів, яка полягає в наданні допомоги фахівцям-початківцям у період професійної адаптації, актуалізації знань із педагогіки та предмета викладання під час самостійної професійної діяльності, ознайомлені з новими здобутками науки, допомозі в розширенні або заміні спеціалізації, організації різних форм індивідуальної або колективної самоосвіти вчителів, наданні допомоги в самостійній дослідній праці [1, с. 200].

Визначення поняття "система підвищення кваліфікації вчителів" у післядипломній освіті України в науково-педагогічній літературі та дослідженнях українських учених тлумачиться як "складова неперервної освіти педагогічних працівників", "центральна складова підсистеми післядипломної освіти" [3]. Її призначенням є забезпечення зростання рівня опанування фахівцями професією, спеціальністю протягом усієї їхньої професійної діяльності з урахуванням набутого досвіду та особистісних змін, що відбуваються з мірою дорослішання людини [3].

Аналіз організації сучасної системи підвищення кваліфікації вчителів у післядипломній освіті України виявляє її складну будову, що включає загальнодержавний, обласний, районний (міський), шкільний та самоосвітній рівні. Справжнім науково-методичними і навчальними центрами стали обласні інститути післядипломної педагогічної освіти. В основі їх функціонування знаходиться освітній процес як система організації навчально-розвивальної діяльності, у центрі якої – органічна єдність і

взаємозв'язок викладання й учіння, що спрямована на досягнення цілей підвищення кваліфікаційного рівня педагогічних працівників" [4].

Український дослідник С. Ф. Клепко підкреслює, що система підвищення кваліфікації учителів має свої переваги в порівнянні з базовою професійною освітою. Зокрема, вона є менш інерційною, здатна швидко реагувати на зміни соціально-економічних умов у суспільстві, реалізує безпосередній зв'язок із практикою; учителі, які вже працюють, здатні критично оцінювати пропонувані інновації, безпосередньо брати участь у їх апробації, розвитку і реалізації [4, с. 46].

Натомість, польські дослідники виокремлюють інші підходи у визначенні системи підвищення кваліфікації педагогів у післядипломній освіті й використовують термін "система професійного вдосконалення вчителів" (пол. system doskonalenia nauczycieli), що, на нашу думку, більш точно окреслює сутність досліджуваного явища. Характеризуючи систему вдосконалення вчителів у Республіці Польща як цілісну систему, А. Коморнічак (A. Komorniczak) розкриває сутність цього поняття через її взаємопов'язані компоненти (завдання, цілі, організацію, форми вдосконалення) [13].

Визначаючи вдосконалення вчителів як важливу складову системи позашкільної підготовки педагогів, польський дослідник В. Оконь (W. Okon) виділяє основні її завдання: надання допомоги молодим учителям в адаптації до професії, у період професійного самоствердження – оновлення предмета та педагогічних знань, ознайомлення з досягненнями науки, надання допомоги в поширенні або зміні спеціальності [15, с. 78].

Цілі системи вдосконалення вчителів, на думку іншого дослідника Х. Дибек (H. Dybek), розкриваються через реалізацію "викликів", що постають перед освітою – це зміни у вимогах, що висуваються до вчителів від громадськості й системи освіти, які відбуваються під впливом політичних, соціально-економічних та демографічних змін, зміни у кваліфікації вчителя, які є результатом вимог пов'язаних із розвитком педагогічних наук, а також удосконалення самої системи освіти [10].

Висновок. Відповідно до української та польської педагогічної літератури існує певна схожість та розбіжність у трактуванні базових понять систем підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів. Так, поняття "учитель" має однакове тлумачення в науковому тезаурусі обох країн. У визначенні поняття "учитель природничо-математичних предметів" існують певні відмінності щодо опису кваліфікаційних рівнів фахівців. Поняття "підвищення кваліфікації вчителів" у польському науковому просторі частіше визначається як "професійне вдосконалення вчителів". Натомість, порівняння сутності поняття "система підвищення кваліфікації вчителів" приводить до висновку про ідентичність цих понять в обох варіантах, що підтверджується подібністю основних компонентів досліджуваного явища.

Використані джерела

1. Василюк А., Танась М. Педагогічний словник-лексикон (українсько-англійсько-польський). Вид. 2-ге, уточ. й доповн. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2013. 224 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
3. Зубко А. М. Організаційно-педагогічні умови удосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2002. 20 с.
4. Клепко С. Ф. Наукова робота і управління знаннями: Навчальний посібник. Полтава: ПОІППО, 2005. 201 с.
5. Кремень В. Г. Підготовка вчителя загальноосвітньої школи. *Освіта*, 2003. №24–25.
6. Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266. *Офіційний вісник України*, 2015. № 38. Ст. 1147.
7. Про освіту: Закон України 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Офіційний вісник України*, 2017. №78. Ст. 2392.
8. Швидун В. Аналіз поняття "Післядипломна педагогічна освіта" в контексті інтеграції освітніх систем: державно-управлінський аспект. *Механізми державного управління. Державне управління та місцеєе самоврядування*. Харків, 2013. Вип. 4(19). С. 89–97.
9. Banach Cz. Kształcenie, doksztalcanie i doskonalenie nauczycieli. *Encyklopedia Pedagogiczna, red. W. Pomykało*. Warszawa: Fundacja Innowacja, 1993. 295 s.
10. Dybek H. Doradztwo metodyczne i doskonalenie zawodowe nauczycieli. Kraków: Akademicka Oficyna Wydawnicza IMPULS, 2000. 204 s.
11. Karta nauczyciela po zmianach z 6 grudnia 2007 r. Poznań: Oficyna Ekonomiczna Wydawnictwa, 2008. 52 s.

12. Klasyfikacja zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy. Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, 2014. 553 s.
13. Komorniczak A. Znaczenie doskonalenia nauczycieli w ich rozwoju zawodowym. *Portal edukacyjny edux.pl*: <http://www.edukacja.edux.pl/p-7445-znaczenie-doskonalenia-nauczycieli-w-ich.php> (дата звернення: 21.05.2018).
14. Król A., Miszke T. Model doskonalenia kadr szkół zawodowych w trzech krajach partnerskich. *Obrazovanie cherez vsju zhizn': nepreryvnoe obrazovanie v interesah ustojchivogo razvitija*. 2013. №1. S. 32–36.
15. Okon W. Nowy słownik pedagogiczny. Warszawa: Zak, 2001. 468 s.
16. Prokopiuk W. Samokształcenie nauczycieli w kontekście humanistycznego paradygmatu. Białystok: Totus, 1998. 238 s.

Yevtushenko N.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE BASIC CONCEPTS OF THE SYSTEM OF TEACHER OF THE SCIENCES TRAINING IN UKRAINE AND THE REPUBLIC OF POLAND

A comparative analysis of the basic concepts of the system of professional development of teachers of natural and mathematical subjects in postgraduate education of Ukraine and the Republic of Poland has been carried out in the article.

The author substantiates the relevance of the research to modernize the system of professional development of teachers of natural and mathematical subjects in postgraduate education as an important resource for the reproduction of human capital, effective social, economic, spiritual and cultural development of the country.

In order to reveal the essence of the concept of "the system of teacher of the sciences training in postgraduate education", the contents of such concepts as "the teacher", "a teacher of the sciences", "teacher training", and "the system of professional development of teachers in postgraduate education" are revealed.

Particular attention is paid to refining the scientific thesaurus of the system of Polish teacher training in order to use its positive experience in the process of developing the system of training of Ukrainian specialists. An important result is the discovery of common features and national peculiarities of the systems of professional development of teachers of natural and mathematical subjects in postgraduate education of Ukraine and the Republic of Poland.

According to the Ukrainian and Polish pedagogical literature there is a certain similarity and discrepancy in the interpretation of the basic concepts of the systems for teacher of the sciences training. Thus, the concept of "the teacher" has the same interpretation in the scientific thesaurus of both countries. In the definition of the concept of "a teacher of natural and mathematical subjects" there are certain differences in the description of the qualification levels of specialists.

The concept of "teacher training" in Polish scientific space is more often defined as "professional development of teachers". Instead, the comparison of the essence of the concept of "teacher training system" leads to the conclusion that there is the identity of these concepts in both versions, which is confirmed by the similarity of the main components of the phenomenon under study.

Key words: *a teacher, a teacher of natural and mathematical subjects, teacher training system, postgraduate education.*

Стаття надійшла до редакції 23.05.2018